

„TANULÁS ÉLETEN ÁT” (TÉT) MAGYARORSZÁGON AZ MTA ELNÖKE ÁLTAL ÉLETRE HÍVOTT SZAKMAI BIZOTTSÁG JELENTÉSE

1. Bevezető

2007 júniusában Vizi E. Szilveszter, a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) elnöke kezdeményezésére jött létre az a szakmai bizottság,¹ amelynek a felkérése összefügg azzal, hogy a gazdaság működésében és a társadalom életében egyaránt növekszik a tudás, a szellemi tőke jelentősége. A tudás-gazdaság kialakulásáról és hatékony működéséről azonban mégsem beszélhetünk Magyarországon annak ellenére, hogy a sikeresség legfontosabb tényezője a jól felkészült, ismereteit megújítani és alkotó módon alkalmazni képes szakember, az önállóan dönteni és kezdeményezni képes közösségi polgár. Részlegesen van csupán jelen az a szemlélet, hogy a tanulás nem ér véget az első szakma, az első diploma megszerzésével: folyamatos tanulás és tovább- és átképzés sora szükséges felnőttkorban is ahhoz, hogy boldogulhasson a mai kor embere. Ennek az intézményrendszere, bár történtek fontos

lépések azonban még nem szilárdult meg hazánkban. A formális tanulást biztosító iskolarendszer gazdag történelmi hagyományokkal és differenciált intézményi tagolással rendelkezik. Az iskoláztatási szakaszokat és a tankötelezettséget követően azonban kaotikus a tanulási lehetőségek rendszere, az egyén lehetőségeit a foglalkoztatás vagy annak éppen a hiánya határozza meg, s kevés a pedagógiai koncepcióval is rendelkező olyan rendszer, mely a tanulás folyamatosságát képes lenne sokak számára biztosítani. Természetesen progresszív kezdeményezések is történtek az utóbbi évtizedben. Az egyetemi oktatásban megjelent az andragógia, felnőttképzési testület és szakmai folyóirat működik, egyre jelentősebb kutatások indultak a tárgykörben, mégis lényeges, hogy hatékonyabb háttérrel kapjon a szakmai tevékenység, illetve, hogy az MTA által képviselt felfogás és tudományos-kutatói kapacitás (közgazdaságtan, neveléstudomány, pszichológia, szociológia) megjelenjen az életen át tartó tanulás programjaiban. Nemzetközi összehasonlításban is szembetűnő, hogy a hazai szakmai-tudományos közéletben relatíve alacsony reprezentációval rendelkezik e téma képviselője, akár az önálló szak-

1 A bizottság elnöke: Benedek András, tagjai: Ádám György, Csépe Valéria, Csoma Gyula, Fábri György, Hunyady György, Kertesi Gábor, Koltai Dénes, Kósa Somogyi György, Lada László, Piróth Eszter, Tót Éva, Sz. Tóth János.

mai-civil szervezetek számát, akár a tudományos köztestületekben, azok bizottságai között történő megjelenését szemléljük. E háttér és információorientációs csatornák hiánya is jelentős mértékben korlátozza a szakmai hatékonyságot, illetve a nemzetközi progresszióhoz való felzárkózást.

Az MTA e téma iránti stratégiai elkötelezettségét olyan jelentős társadalmi és tudományos visszhangot kiváltó kezdeményezések szemléltetik, mint a *Mindentudás Egyeteme*, a *World Science Forum*, a *Magyar Tudomány Ünnepeinek* rendezvénysorozata. Az egész életen át tartó tanulás és a felnőttképzés fejlesztésének ügyét támogató elnöki szakmai bizottság megalakulásakor körvonalazott mandátuma az, hogy tevékenységével segítse elő a tudástársadalom megerősödésében nélkülözhetetlen folyamatos képzést és önképzést, a tudáshoz való hozzáférést. Értékeli a fenti folyamatokat Magyarországon, hasonlítsa össze a nemzetközi tendenciákkal, ² kezdeményezzen kommunikációt a stratégiai döntéseket előkészítő kormányzati és tudományos tényezőkkel.

A multidiszciplináris tudományos és gyakorlati háttérrel rendelkező szakmai bizottság havi rendszerességgel ülésezve, 2007 második felében a hazai helyzet áttekintésére vállalkozott és konzultációkat folytatott a foglalkoztatás-politika, az oktatás és kultúra képviselőivel, ágazati vezetőivel. Véleményezte az életen át tartó tanulás témakörében az EU Bizottsága számára készített Kormányjelentést, valamint tájékozódott az Új Magyarország Fejlesztési Terv keretében az adott témához kapcsolódó prioritásokról és programokról. A bizottság konzultációs és helyzetelemző munkáját kiegészítette a hazai andragógiai képzési helyzetet évről-évre

2 Az élethosszig tartó tanulás értelmezési problémáira jelen jelentés csak részlegesen tér ki. Az egyes szektorális területekkel – a közoktatás, felsőoktatás, szakmai képzés és felnőttoktatás –, mint a kormányzati eszközökkel is közvetlenül befolyásolható, intézményesült területekkel foglalkozik, melyek területei a tanulás szervezésnek. Az élethosszig tartó tanulás (javasolt kifejezésünkkel – Tét) valójában többről szól. Az intézményesült szektorokon kívül az önálló tanulás általi társadalmi részvételről és a tanulási helyzetek teljes kontinuumáról szól. E területen az EU Bizottság az elmúlt években folyamatos kezdeményezéseket tett a 27 tagország, továbbá a társult országok bevonásával. Ezek közül kiemelkedik a *Felnőttkori tanulás: Tanulni sohasem késő* című bizottsági közlemény (Brüsszel, 23. 10. 2006 COM 614) létrejötté, valamint az ajánlás végrehajtását szolgáló *Cselekvési terv a felnőttkori tanulásról Tanulni sohasem késő* című dokumentum (Brüsszel, 27. 9. 2007 COM 558), amely a Tanács, az Európai Parlament és a Gazdasági és Szociális Bizottság, valamint a Régiók Bizottság számára készült dokumentum.

áttekintő szakmai találkozón való testületi részvétel (*Esztergom, 2008. január 19.*) és konzultáció (*Debrecen, 2008. március 18.*) a képzést megvalósító felsőoktatási szakemberekkel. Az elmúlt hónapok elemző munkájára építve, az MTA elnöke számára készült e jelentés, melyben a rövid helyzetelemzést követően, kifejtjük véleményünket a folyamatok érzékelhető és kívánatos irányáról, illetve bizottsági javaslatokat fogalmaztunk meg.

2. A Tét helyzete Magyarországon

Amikor a legszélesebb értelemben kíséreljük meg érzékelhetővé tenni az életen át tartó tanulás problematikáját, az egyik lényeges felismerés, hogy nem lehet csupán szűk diszciplináris keretekben foglalkozni e témával. Egyértelműen össztársadalmi alapprolémáról van szó, nevezetesen az egyéni és társadalmi tanulás, valamint az életpálya összefüggéseit vizsgálva megállapítható, hogy a pedagógiai, andragógiai megközelítések csupán részlegesek, hiszen a szociológiai, vagy éppen demográfiai összefüggések mellett jelentős közgazdasági – azon belül a foglalkoztatással, társadalombiztosítással – sőt, mint a legújabb elemzések rámutattak népegészségügyi kérdésekkel is szembesül a tudományos elemzés. Az ezredforduló időszakára az élethosszig tartó – vagy éppen: egész életen át tartó – tanulás a fejlett országokban és különösen Európában egyetemes oktatáspolitikai és neveléstudományi paradigmává vált. Az eszme gyakorlatba történő átültetéséhez célok és remények sokfélesége fűződik, és kezdetben olyan átfogó társadalmi-politikai és gazdasági célkitűzésekhez kapcsolódtak, mint a demokráciára nevelés, az emberi erőforrások, a humántőke fejlesztése. ³

Az Európai Bizottság egész életen át tartó tanulásról szóló memoranduma 2000-ben irányadó mó-

3 Az oktatási világválságra adandó nemzetközi válaszként, 1967-ben kidolgozott *lifelong learning* program előzménye, 1960-ban a montreali UNESCO-konferencia permanens nevelés-tanulás elmélete volt. Az élethosszig tartó tanulás eszméje különféle szupranacionális szervezetek, mint például az Európa Tanács, az UNESCO, az OECD, az Európai Bizottság oktatáspolitikai koncepcióiból nőtte ki magát a ma legfontosabb pedagógiai paradigmájává. A *lifelong learning*-programot a Philip H. Coombs által 1967-ben megállapított oktatási világválságra adott nemzetközi válaszként dolgozták ki. Az 1996. évi élethosszig tartó tanulás európai éve óta a *lifelong learning*-program a modern idők társadalmi, politikai és gazdasági változásaira adható egyetlen lehetséges válasznak számít Európában. Az EU 2010-ig szóló stratégiai törekvését a 2000-ben elfogadott Liszaboni Memorandum bár szándéka csak korlátozottan érvényesült az elmúlt években, a legmagasabb politikai szintre emelte,

SZÍN

don fogalmazott: „Az egész életen át tartó tanulás immár nem csupán az oktatás és a képzés egyik aspektusa; ennek kell irányító elvüvé válnia az ellátás és a részvétel terén a tanulási helyzetek teljes kontinuumában. Európa minden lakójának – kivétel nélkül – biztosítani kell az esélyegyenlőséget, hogy a társadalmi és gazdasági változás által támasztott igényekhez igazodni tudjanak, és Európa jövőjének kialakításában aktívan részt vehessenek.” E stratégiai törekvés a hazai szakmapolitikák fogalom-használatában a stratégiai dokumentumokban és az új törvényekben valóban megjelent.

Az életen át tartó tanulás hagyományos alapkérdése: *az emberek hogyan, mikor és miért tanulnak?* Ma Magyarországon az aktuális kérdés azonban így hangzik: *az emberek jelentős része miért nem tanul?* Vagyis a legfontosabb feladat a tudással (a versenyképes tudással) összefüggő értékítéletek megváltoztatása, az egyéni motivációk módosítása, továbbá a tanulási és tanítási kompetenciák fejlesztése, a módszertani, és szemléleti váltás, új megközelítések meghonosítása a tanulásban.

Az ezredfordulót követő hazai oktatáspolitikai gyakorlat legfőbb kritikája a PISA-felmérések eredményein alapul. A felnőttképzési politika kritikája pedig alapvetően a SIALS felmérés eredményeivel függ össze. Ezek azt mutatják, hogy az oktatási rendszer nyitása a felnőttkori tanulás irányába máig sem valósult meg. Jelenleg a magyar oktatási rendszer nemhogy csökkentené, hanem éppen konzerválja és újratertemli a társadalmi egyenlőtlenségeket. Az anyanyelven történő kommunikáció deficitje mellett az EU-s csatlakozással egy időben megjelent a közösségi nyelveken történő kommunikáció problémája is. A felnőttkori népesség idegen nyelv tudásának statisztikai szerint Magyarország jelentős népessége a szakmai fogalmak idegen nyelvi ismeretének hiányában leszakad az európai munkaerő-piaci versenyben, sőt még a hétköznapi élethelyzetben sem képes elfogadtatni európai polgár mivoltát.⁴

Hazánkra sajátosan jellemző, hogy a különböző oktatási szinteken és területi-regionális összefüggésekben kiegyenlítetlen a helyzet. A fő hangsúly a formális képzési rendszeren van, míg a szakmai-gyakorlati kompetenciák megszerzése és az informális tanulás csekély figyelmet kap. A történelmileg, s az utóbbi évtizedekben különösen statikussá vált társadalmi szemléletnek a fő oka az, hogy a pedagógusok

az ifjúkori iskolai oktatást tartják az oktatás lényegének, s a felnőttkori tanulást legfeljebb ennek pótlásaként ismerik el. Amíg a szemléletük meg nem változik, nem is várható, hogy az életen át tartó tanulás rendszerré váljék Magyarországon. Mind az iskolai felnőttoktatáshoz, mind pedig a közművelődéshez kapcsolódó anomáliák kötődnek a funkcionális analfabétizmus egyre súlyosodó hazai problémájához, továbbá azokhoz a szakképzési problémákhoz is, amelyek széles társadalmi körben a műveltségi megalapozottságának a hiányából következnek. E helyzetet kezelni köteles hivatalos szférában a TÉT progresszív szempontjait érvényesítő egységes oktatási-művelődési rendszer megteremtésének folyamata sem bontakozott ki. Bár a kifejezések szintjén az elmúlt években megjelent az *egész életen át tartó tanulás*, azonban közvetlen hatása a közoktatásra, annak kiegészítő részeként, éppen ezekben az években szinte eltűnő felnőttek iskolai oktatására nem érzékelhető. Az egységes, nemcsak szerkezetében *comprehensive*, hanem a felnőtteket is „emancipáló” oktatási rendszer megteremtésének folyamata hazánkban még nem elég fejlett, melynek egyik fő oka, hogy e téren a minisztériumok közti együttműködés töredékes.

Sajátos hazai adottság, hogy a 15 évesnél idősebb népesség 20 %-a 8 osztálynál kevesebb iskolai végzettséggel rendelkezik. Bár ezen a helyzeten jelentősen javíthatna az informális⁵, sőt a non-formális⁶ tanulás, azonban az ezt támogató közművelődést, a közművelődési programokat, az itt szerzett műveltséget, tudást, a hivatalos szemlélet sem tekinti a TÉT alkotórészének. Holott éppen a helyi és regionális ismeretterjesztés és közművelődés szerepe jelentős a szakmai kompetenciák általános művelt-

5 Az informális tanulás a napi tevékenység (családban, munkahelyen, szabadidős tevékenység során) keretében történő, nem feltétlenül tudatos tanulási tevékenység, a mindennapi élet velejárója. Sokszor teljesen észrevétlen tevékenységek, amelyeknek elsődleges célja nem a tanulás, vagy önmagunk képzése, ugyanakkor ezek által mégis olyan ismeretet szerezhethünk, amelyek életminőségünket, munkaerő-piaci esélyeinket is javíthatják.

6 A non-formális tanulás az oktatási rendszer fő áramán kívül történik, és nem mindig jellemző rá a részvétel bizonyítvánnyal történő elismerése. A nem-formális tanulás színterei: munkahely, civil és társadalmi szervezetek vagy a formális oktatási rendszereiben folyó tanulás kiegészítésére létrehozott intézmények. A 2001. évi Felnőttképzési Törvény értelmében „nem formális tanulásnak minősül a munkahely, a társadalmi és egyéb szervezetek által szervezett olyan rendezett oktatás-tanulás, amely oktatási, képzési intézményeken kívül az egyén igényei és kezdeményezése alapján valósul meg, és amely közvetlenül nem kapcsolódik képesítést megszerzését tanúsító okirat megszerzéséhez”.

4 A 2007-es IMD Világ Versenyképességi Évkönyv szerint bár az oktatási ráfordítások alapján a 11. helyen van a rangsorban Magyarország, azonban az idegen nyelvi készségeket tekintve csupán 52. „Kedvező” ugyanakkor pozíciónk a tanuló/tanár arányban alapfokon (2.) és középfokon (13.)

ségi-képzettségi tartalmainak a megszerzésében. A közművelődési rendszer, „kirekesztésének” részben magyarázata, de nem kellene, hogy oka legyen az, hogy történelmileg a felnőttoktatás-felnőttképzés, valamint a közművelődés (a szabadművelődés, majd népművelés) Magyarországon egymástól elválasztott funkció és-intézményrendszerként épült ki és működik. Feltételezhetően mindez nemcsak az egymástól elkülönülő intézményrendszer miatt történt így, hanem azért is, mert e területek dolgozói mindig szervezeti formákban, intézményekben és a kultúra átadandó tartalmában gondolkodtak, és sohasem a tanuló, művelődő személyekben.

Az oktatásban/képzésben résztvevő felnőttek arányát az EU-ban 12,5%-os átlagra kellene növelni 2010-ig. Magyarország elég rossz helyen áll, különös tekintettel arra, hogy negatív dinamikát mutat e statisztikai mutató jelenleg. Az Eurostat legújabb összehasonlító adatai szerint – a felnőtt népesség részvétele a tanulásban-képzésben - jelentős e területen a lemaradásunk. Az OECD, Eurostat, KSH adatokból leszűrt következtetések szerint fokozni kell a munkavállalók és vállalkozások alkalmazkodóképességét, a humántőkébe-történő beruházást, a reformokat, hiszen a globalizáció, a gazdasági integráció, a népesség gyors elöregedése kapcsán több és több munkavállalóra van szükség. Az életen át tartó tanulásban való felnőttkori részvétel (25-64 évesek – 2007. évre vonatkozó) adatai szerint az EU átlag 9,6%. Magyarország esetében a 3,8% rendkívül alacsony⁷. Ennél alacsonyabb arányt a statisztikai forrás⁸ csupán Bulgária (1,3) és Románia (1,3), esetében mutat ki. Az iskolarendszerek történelmi párhuzamai ellenére a felnőttoktatás jóval fejlettebb szintjét jelzi Dánia esetében a 9,2%, vagy Hollandia esetében a 15,6%-os arány.

Magyarországon erőteljesen érvényesül az a tendencia, hogy az állam által részben vagy egészben finanszírozott képzésekben a képzettebbek részesülnek aránytalanul nagymértékben. A nyolc osztálynál kevesebb iskolai végzettséggel rendelkezők aránya meglehetősen magas (a 15 évesnél idősebb népességben 20 % körüli), s ez az arány az utóbbi időben alig-alig módosul. E jelentős populációból kis mértékben és nagyon elszórtan kerülnek feljebb a befejezett 8 osztályos végzettség, és ennél fogva a szakmai képzettség legalsó, s még kevésbé a középfokú végzettség szintjeire. Ennek a helyzetnek a ja-

vulása egyelőre azért sem prognosztizálható, mert a legmagasabb iskolai végzettségként pusztán 8 osztállyal (minimális szakképesítéssel sem) rendelkezők tömbje (a 15 évesnél idősebb népességben arányuk 60 % körüli) helyben marad, nem mozdul el az érettségit célzó középfokú iskolai képzés, az érettségihez kötött szakképzés, illetve a főiskolai-egyetemi képzés felé.⁹ Bár a statisztikák szintjén érzékelhető, s a felnőttkori tanúláshoz kapcsolódik egy, viszonylag élénk társadalmi mozgás az érettségit célzó középfokú iskolai képzés, az érettségihez kötött szakképzés, valamint a főiskolai-egyetemi képzés területén, azonban a valóságban ez a 15 évesnél idősebb népesség 40 % körüli hányadának belterjes mozgása maradt. Ezért is fel kell hívni a figyelmet erre a jelentős létszámú és tartósan leszakadó társadalmi csoportra, mely kiemelt célcsoportja kell, hogy legyen a kívánatos, kormányzati szintről is támogatott tanulásösztönzési programnak. Különösen fontos esetükben felhívni a figyelmet arra, hogy nem hagyományos oktatásszervezési formákkal, hanem a jelenlegiekénél hatékonyabb tanulási lehetőségek biztosításával kellene ezt a nagycsoportot - amely persze maga is rétegzett - megszólítani.

A kialakult iskolázottsági-képzettségi törésvonalak arra mutatnak rá, hogy a kormányzati munkaerő-gazdálkodási, oktatási és művelődéspolitikai egyelőre nem tudja átfogóan, teljes társadalmi kiterjedtségében kezelni azt az ellentmondást, amely a képzetlen, illetve alacsonyán képzett munkaerő iránti még mindig fennálló piaci igény, és a másik oldalon, a képzetlenek illetve alacsonyán képzettek nehéz munkaerő-piaci sorsa, valamint a strukturális munkaerőhiány között feszül. Mindez hatással van a formális képzés csatornáin keresztül haladó társadalmi mobilizáció hazai lehetőségeire. A viszonylag gyors ütemben, de ellentmondásosan kiépült munkaerő-piaci képzések és az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök jelentős része a fiatal (18-30 éves) inaktív népesség képzésére koncentrál, s ezzel a felnőttkori tanulás egészét arányaiban eltorzítva a fiatal korosztályok túlsúlyát hozta létre az elmúlt évtizedben.

Kormányzati és gazdasági szinten egyaránt megfogalmazódik az a kritika, hogy az oktatás és képzés rendszer nem igazodik kellőképpen a gazdaság igényeihez. Egyértérs van ugyanakkor abban, hogy a támogatandó képzés valós munkaerő-piaci

9 A magyar iskolai rendszerű felnőttoktatás sajátos fordított piramist mutat: a 2006/2007. tanévben alapfokon 2,3 ezer, középfokon 95,5 ezer fiatal, felnőtt tanuló. A felsőfokú esti, levelező és távoktatásban a hallgatók száma 2006/2007-ben is közel 178 ezer, jöllehet ez a létszám csaknem 15 ezer fővel, közel 8%-kal kevesebb az előző évinél.

7 Feltételezhetően adatainkat részlegesen javítaná a közművelődésben folyó informális és non-formális tanulási programok részvételi adatainak, a Tét szempontjából következetesebb statisztikai kezelése.

8 Forrás: European Innovation Scoreboard 2007.

igényeket elégítsen ki, a képzési cél, a tartalom az adott célcsoport lehetőségeivel összhangban legyen, mindehhez az oktatók részéről megfelelő módszertani kompetenciák kapcsolódjanak. Bár a vonatkozó statisztikai adatok részlegessége miatt a hazai helyzetismeret is hézagos, de az igazi gond a hosszabb távú társadalmi szintű motiváció hiánya. A progresszív felnőttkori tanulási rendszerekkel rendelkező országokkal szemben, Magyarországon különösen a finanszírozás kérdésében nem jött létre olyan rendszer, mely ösztönözné az egyénközpon-
tú tanulási motivációt a felnőtt korban (időről-időre felvetésre került egy Felnőttképzési Tanulási Hitel, illetve a *voucher-rendszer* intézményesítése, de érdemi fejlesztések, vagy akár modell-programok nem jöttek létre, csupán az 1057/2005. (V. 31.) Kormány határozatban foglalt „Munkavállalói Képzési Kártya”, megvalósításáról készült 2005-ben megvalósíthatósági tanulmány. Mivel az egyéni tanulást ösztönző támogatási rendszerek számára sem a jogi szabályozás, sem a pénzügyi konstrukciók szintjén nem nyíltak meg központi vagy regionális források, ezért az utóbbi három évben az elvi elemzéseken túl érdemi kezdeményezések nem történtek. Így bár a fejlettebb országokban e területen központi és regionális pilote-programok differenciált rendszerre formálódnak, s hatásuk a társadalmi tanulásra és foglalkoztatásra jelentős, hazánkban csupán az elvi felvetés szintjén jelenik meg a felnőttkori tanulás közvetett technikáinak alkalmazása.

Az ezredfordulót követően, különösen az első hazai *felnőttképzési törvény* (2001) elfogadásával intézményi változások is elindultak. Pozitív hatása van a foglalkoztatási törvény 2001-es módosításának, mely lehetővé tette, hogy a gyesen, gyeden lévő kismamák ingyenes képzésben részesüljenek, így az a szándék, hogy a gyermeknevelésből a munka világába való visszaérkezést megkönnyítsék, érvényesül. 2002-ben alakult meg az Országos Felnőttképzési Tanács, mint az oktatási, majd szociális és munkaügyi miniszter felnőttképzéssel kapcsolatos feladatainak ellátását segítő, szakmai döntés-előkészítő, véleményező és javaslattevő testülete, amely 2007-től integrálódott a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Tanácsba. Létrejött a Nemzeti Felnőttképzési Intézet (2007 óta a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet keretében működik). A felnőttképzés összevonása a szakképzéssel – a kutatási projektek és az eredményekről szóló közlemények számát is tekintve – lefékezte a hosszabb távon pozitív hatást kifejtő felnőttképzési módszertani és dokumentációs műhely ezredfordulót követő formálódását. A jelentős szakképzési reformmunkálatok

fő áramlatai – kvalifikációs rendszer korszerűsítése, vizsgarendszer átalakítása – mellett így érzékelhetően kisebb, illetve kiegészítő szerep jut a felnőttképzésnek, ami a feladatok és funkciók megosztását tekintve a két-három évtizeddel ezelőtti súlypontokra és hierarchiákra emlékeztet. E folyamatot szemlélve a tendenciákra azért is szükséges felhívni a figyelmet, mert a Nemzeti Távoktatási Tanács tevékenységének az ezredfordulót követő elsorvadása is szimptomatikusnak tekinthető, lévén, hogy nagy szükség lenne a távoktatás jelenlegi magyarországi helyzetének és hatékonyságának a javítására.

Az elmúlt fél évtizedben kialakult felnőttképzési program-akkreditáció gazdasági haszna csak részben, néhány szektorban érezhető hatását. Probléma a túlzott bürokrácia, a követelmények nem egyértelműsége, a magas információhiány, és az első akkreditációs hullámot követő lassú adminisztráció. A támogatási rendszer heterogenitása, átláthatatlansága tovább növeli a felnőttképzésben a bizonytalanságot. Problémaként jelentkezik továbbá az ágazati (minisztériumok által eltérő szakmai érdekeket kifejező), területi (jelenleg a regionalitás keretei között növekvő autonómiát mutató) szemlélet, valamint a felnőttkori tanulás lényegi sajátosságait elemző ágazati statisztikai információrendszer hiánya.

A hazai helyzetjellemzéséhez tartozik, hogy ugyanakkor formálódik a távoktatáshoz és e-learninghez kapcsolódó eszközrendszer kínálati piaca (kutatás-fejlesztési innováció, gyártás). A felnőttképzésben mérsékelt kereslet is kialakult, melyet „módosítottak”, megváltoztatnak a pályázati lehetőségek, kormányzati támogatások, az árak csökkenése és a szabad oktatási-tanulási szoftverek használati lehetősége. Az elmúlt évtized jelentős EU-s projektjei éreztetik hatásukat. A távoktatási szakembereképzés és hálózat nemzetközi támogatással (TEMPUS) megvalósult, a pedagógiai, módszertani innováció megkezdődött. A nemzetközi pályázatok (MINERVA, LEONARDO) jelentős számú távoktatással és e-learning fejlesztési projekt megvalósítását tették lehetővé. Ehhez kapcsolódóan a hazai pályázatok, kormányzati támogatás (NYITSAK, APERTUS, NSZI-NFI, mind több tananyag-, és képzésfejlesztési lehetőséget biztosított a nyertes intézmények, cégek számára. A szakmai közélet fejlődését szemlélteti, hogy tematikus fórumok, konferenciák, (például az AGRIA-MÉDIA) országos hálózatok, szervezetek alakultak, melyeken évről évre a szakemberek és érdeklődők számára biztosítják a találkozást és a szakmai eszmecsere lehetőségét. A hazai vállalatoknál megnövekedtek az e-learning

képzések, terjed a nyitott képzésekkel foglalkozó tematikus (írott és elektronikus) magyar és angol nyelvű szakirodalom.

Az oktatási szektorban elindult – a Nemzeti Fejlesztési Terv keretében formálódó – nagyszabású IKT fejlesztések tömeges hatása feltételezhetően csak hosszabb távon érezteti hatását az új tanulási médium elterjedésében. A támogatási struktúrák részben az egyéni finanszírozást, részben a pályázati feltételek szigorításával a civil szervezeteket érintő gyors és radikálisan szűkítő módosításai kevésbé a hozzáférés kiszélesítését célozták, s bizonyára hatásuk kimutatható abban, hogy az internet penetráció¹⁰ relatíve még mindig alacsony szintű és különösen problematikus, hogy a hozzáférés társadalmilag és regionális összefüggésekben rendkívül egyenlőtlen. Jelen van az a nézet, hogy mindazt az előnyt, amit az internet jelent, leginkább a budapesti diplomások élvezhetik, a legtöbb forrás a cégek és néhány erős érdekképviselettel rendelkező intézmények eltérő színvonalú tartalomfejlesztését szolgálta, így ez a képzési lehetőség a képzettek tanulási formájává vált. A civil kísérletként indult *teleház mozgalom* megítélése és támogatása vegyes, bár kétségtelen, hogy ez egy létező, kiterjedt, potenciálisan hatékony tanulástámogató struktúra, ami a jövőben sokkal jobban kihasználható lehetne.

Bár általánosan elfogadott, hogy a fejlesztési forrásokat pályázati úton osztják el, azonban a pályázati rendszer hiányosságai, „zavarai” közé sorolhatók azok a konfliktusok, amelyek az információhiányból adódnak. A pályázatok többnyire a nagyobb vállalkozásokat célozzák meg, ráadásul nem közvetlenül az érdekelteket támogatják, hanem leginkább a képzés szervezésére adnak támogatást. Nem mellőzhető problémája a pályázati rendszernek, annak bonyolultsága, átláthatatlan és bürokratikus volta, az utólagos monitoring, amely a korábbi állapotokat figyelmen kívül hagyva a gyorsan változó új szabályokat kéri számon a pályázókon.

3. Merre haladunk, milyen irányba fejlődünk?

A bizottság követve az akadémiai hagyományokat, ülésein foglalkozott a *lifelong learning*, életem át tartó tanulás szakmai és köznyelvi szinten egyaránt használt kifejezések nyelvi-kommunikációs megfelelésének vizsgálatával. E folyamatban, az egyeztetéseket követően alakult ki az a javaslata, hogy

10 A szélessávú internet hozzáférés aránya hazánkban 2007-ben 7,5 % volt, mely adat az EU-s átlag (14,5%) mintegy fele, és jelentősen elmarad az oktatási szempontból élenjárónak tekinthető Finnország (24,9), Hollandia (29), Dánia (29,6) esetében jelzett arányoktól.

a jövőben célszerű lenne a *Tanulás életem át* (TéT) kifejezéssel egyértelműbben utalni a tanulási tevékenység fontosságára. A tanulás életfolyamatokra gyakorolt hatásának jelentőségét kiemelve indokolt a társadalmi kommunikációt áthangolva – a média közreműködésével a közbeszéd szintjére a szakmailag releváns információkat eljuttatva – a téma fontosságát a tudomány által erősebben képviselni. Szerény lehetőségeinkkel elve az utóbbi hónapokban a bizottság tagjainak megnyilvánulását már ez a szándék vezette a *Tudomány Ünnepe* záró-konferenciáján, s a médiaszereplések alkalmával.

Magyarországon a kétségtelenül növekvő figyelem ellenére a TéT problematika esetében érezkelhetők – részben a tradíciókból, részben az irányításból adódóan a megközelítések közötti – olyan különbségek, melyek egyfelől a tanulás foglalkoztatás minőségét és szintjét javító, általánosabban a gazdasági fejlődés szolgáló hasznát helyezik előtérbe, másfelől az egyéni személyiségfejlődés és a demokratikus társadalom céljait hangsúlyozzák inkább. Azok a nézetek is jelen vannak, melyek a globalizáció hatásait nem csupán a gazdaság vonatkozásában értelmezik, és megkerülhetetlenek ítélik a komplex változások társadalmi és természeti környezetünkre gyakorolt hatását elemezni. Az újabb megközelítésekben hangsúlyosabban jelennek meg a felnőttkori tanulás nem munkapiaci szempontjai, így a tanuláshoz való hozzáférés javításának kérdésköre, az esélyegyenlőség és a társadalmi kohézió tanulástámogatás révén történő erősítése. Figyelemre méltó és a nemzetközi progresszió által is jelzett tendencia, hogy a civil szervezetek egy részének, elsősorban azoknak, amelyek a társadalmi hátrányok csökkentésében kívánnak szerepet játszani, szintén közel áll a felfogása ehhez. Bonyolítja a helyzetet, hogy Magyarországon a funkcionális analfabétizmus nemcsak a szociális-egzisztenciális hátrányokat szenvedő, „leszakadók” esetében honos. Nem kíméli a „tanultabb” társadalmi rétegeket sem. A funkcionális analfabétizmus forrásai között ugyanis felismerhető a *szociokulturális háttér*, és e háttér egészen közvetlen tényezőinek (főleg a családi miliő, és a kortárs csoportok, baráti környezet) funkcionális analfabétizmust gerjesztő hatása. A szociokulturális háttér meghatározó szerepét, a családi hatások erejét mutatja, hogy funkcionális analfabétizmust a szülők nagy eséllyel örökíthetik át utódaikra. Ezt felismerve a cselekvési stratégiák egyik iránya feltételezhetően a funkcionális analfabétizmus kialakulásának megelőzése és a felnőttkori kezelése, felszámolása lehet, s kell legyen.

Az előzőekkel összefügg, hogy szakképzésünk, mint sajátos oktatási „alrendszer” rendkívül erő-

SZÍN

sen kötődik a közoktatás tradicionális szabályozásához. Az alapiskoláztatáshoz kapcsolódó kudarcok és a jelentős iskolai lemorzsolódás miatt a felnőttképzés tradicionálisan komplementer (jelentős részben remediáló, azaz a formális képzésben sikertelen választásokat vagy a nem hatékony oktatás következményeit kezelő) jelleggel működik. Ezzel függ össze az is, hogy a fiatal felnőttek képzésének dominanciája miatt (a 25 év alattiak vesznek részt döntően a felnőtt szakképzésben) a tanulási eredmények elismerésének rugalmasabb és életszerűbb formái alakulnak ki a felnőttoktatásban. Az *Oktatási Kerekasztal* (2007-2008) elemzései¹¹ ugyanakkor arra irányítják rá a figyelmet, hogy az alacsony iskolázottság hatása a foglalkoztatásra, az aktivitásra, egészségi állapotra erősödő negatív hatással volt és van a várható élettartamra. Ez a hosszú távú stratégia szempontjából lehetséges nézőpont, ugyanakkor a jelenkori cselekvési alternatívák mérlegelése nem nélkülözheti a felnőttkori tanulás problematikájának elemzését és a rövidtávú intézkedések megtételének javaslatát.

Ha az egyéni életpálya 6-tól 24/26 éves korig terjedő iskoláztatási szakaszát nézzük, akkor az egyik lényeges tendencia, hogy ez a szakasz Magyarországon az oktatási reformok és az egyéni formális tanulási pályák optimalizálási törekvéseinek eredményeként, egyre inkább megnyúlik, s a 30 éves korig is kiterjed (példa erre éppen a legfejlettebb OECD országokban a pályakezdő diplomás átlagéletkor utóbbi évtizedekben végbement emelkedése). Hazai és nemzetközi tendenciák azt mutatják, hogy az érettségire épülő szakképzésre is egyre inkább jellemző ez a „tágulás”. A tankötelezettséget általában a szakképzési ciklusok idejét meghaladó időtartam után – 16+4 év a múltban, s 18+5 év jelenleg – hagyják el a fiatalok, s a munkaerőpiacra történő belépés kezdete a középfokú végzettséggel rendelkezők esetében 22-23 éves korra tehető. E folyamatban a felsőoktatás szerepére utalva: az intézmények egyelőre nem igazán

tettek komoly stratégiai lépéseket a Tét területén, annak ellenére, hogy ez egy olyan terület, ahol változatos pénzügyi források állnak rendelkezésre és széleskörű lehetőségek vannak.

Valószínűsíthetően az egyik jövőbeli lehetőség a digitális rádiózás és televíziózás oktatási és ismeretterjesztési, tanulástámogató célú felhasználása, ami az elkövetkező évek új kommunikációs formáit alakíthatja ki. Ezzel az ismeretterjesztés oldaláról jelentős populációk számára (például az alacsonyabb iskolai végzettségűek számára is felhasználható módon közvetített) olyan nagyjelentőségű társadalmi tanulási programok, mint a népegészségügyi program, az idegen nyelvek tanulása, az informatikai írástudás, elektronikus ügyintézés valósíthatók meg. Ezek a mainál lényegesen jobban lennének képesek javítani az állampolgári informálódás kultúráját, hozzájárulhatnának az egészségügyi közállapotok tanulással történő javításához.

Az ismeretszerzés medializálódásának mindig is kitüntetett terepe az elektronikus (általában a rádiós-televíziós, majd egyre bővülő körben az internetes és az elmúlt években a társas kommunikációra nagy hatást kifejtő mobiltelefonos) média, mely – különösen a felnőttkorban és az alacsonyan iskolázottak esetében – lényegesen képes befolyásolni az információgyűjtés színtereit és csatornáit. Az, hogy ez megmaradt csupán lehetőségnek, jelzi az ellentmondás, hogy a felnőttkori átlagos – mintegy napi 4 óráss – médiafogyasztás a passzív szórakozás (zenehallgatás, háttérrádiózás és televíziózás) szintjén van jelen, ugyanakkor a felmérések során a tanulás akadályaként sokan az időhiányt említik meg. Ezért stratégiai megközelítésként is megfogalmazható olyan ismeretterjesztő, kommunikációs, közvetett és közvetlen oktatási programok támogatott, a közfigyelem fókuszába állítható rádió és televízió csatornákhöz kapcsolása, amely a napi médiahasználat jelentős időtartamában hatékonyan képes megszólítani jelentős célközönséget. Mindez felveti a médiatörvény megújításának keretei között a kereskedelmi adások által kialakított műsorpolitikák és a közpénzből színvonalas *edutainment*-et kínáló média közötti konfliktus megoldásának az igényét. Pozitív példaként szolgál az MTA nagyszabású és a szakmai-társadalmi értékelések szerint igen sikeres televíziós sorozata, a *Mindentudás Egyeteme*, amely a napi médiahasználatba vitt be médiatermekként hitelesített tudás-átadást. Bár érdemes lenne összevetni a *Mindentudás Egyetemét* a brit Open University-vel – amelynek regionális konzultációs központjai rendszeresen értékelik a hallgatók dolgozatait, és diplomával ismerik el a sikeres teljesít-

11 Bár jelentős reformkezdeményezésnek tekinthető az *Oktatási Kerekasztal* létrejötte, kritikai szakmai elemzés és kommunikáció megindítása, ami azonban számos területen – mérés-értékelés, pedagógusképzés, szervezeti integráció - érezteti hatását, a felnőttkori tanulás problematikáját és vizsgálódás nem érintette meg. Így például a felsőoktatásban zajló *Bolognai Folyamat* által megindult szerkezeti változások, vagy éppen a szakképzésben kibontakozó szervezeti átalakulások viszonya, hosszabb távra érvényesíthető hatása az egész életlen át tartó tanulóssal sem a politikai kommunikációban, sem a gyakorlati kezdeményezésekben nem jelenik meg markánsan.

ményeket –, az tény, hogy elismerésre méltó tudás halmozódott fel az elmúlt években e sorozat által, mely korszerűen kapcsolta össze a médiumokat.

A bizottság álláspontja szerint a rádió és televízió jelentősen hozzájárulhat egy progresszív Tét szemlélet elterjesztéséhez. Állandó, napi műsorok kialakítása módot adhat a gyártott hazai műsorok, oktatási tartalmak, külföldi már bizonyított és sikeres programok adaptálására. Célszerű lenne elkezdni a digitális rádiózás és televíziózás megindulása által kiaknázható előnyök megszervezését. A sokszorozódó tematikus műsor csatornák közé be kellene iktatni egy az internettel további háttér információkat, potenciálisan tanulástámogatást nyújtó szolgáltatásokat felnőttkori tanulást támogató rádiós és televíziós csatornát. Ennek közszolgálati státuszát – azért, hogy eljusson a kábelen műsort kapó nézőkhöz is – a média törvény módosításában indokolt megfogalmazni.

4. A Tét bizottság javaslatai

– A legújabb időszakra vonatkozóan kiindulópontként lehet és kell kezelni a Kormány 2005 szeptemberében elfogadott stratégiáját, amely a humán erőforrás átfogó fejlesztése során az ország versenyképessége javításának, a társadalmi szintű esélyteremtésnek nélkülözhetetlen és hatékony eszközöként értelmezi az *egész életen át tartó tanulást*. Két év elteltével ugyanakkor kritikusán kell megállapítani, hogy az európai és hazai prioritások ellenére a fejlesztés gyakorlatában az elvek csak korlátozottan érvényesülnek. Ezért bizottságunk álláspontja szerint koordináltabb és a szakmai és társadalmi kommunikáció szempontjából is hatékonyabb programokra van szükség. Az EU felé történő kétévenkénti beszámolási kötelezettség is indokolja, hogy a szakmai és civil felelősség együttesét kifejező munka és szervezeti formát célszerű kialakítani. Ebben a folyamatban javasoljuk az MTA által kezdeményezett független tudományos megközelítést és testületi formát felajánlani a kormányzati döntések előkészítése és a megvalósítandó programok támogatása során.

– Lényegesnek tartjuk, hogy az *Új Magyarország Fejlesztési Terv* ne csupán átfogó céljai között utaljon az egész életen át tartó tanulás szükségességére. A konkrét intézkedések lehetőségét elsősorban az operatív programok nyújthatják, ebből a szempontból részleges a TÁMOP és a TIOP által kínált keret, s különösen problematikus, hogy egyébként fontos fejlesztési elemek – EKRR, Bolognai Folyamat, kompetenciafejlesztés a közoktatásban és szakképzésben – utólagos összerendezése során nem mu-

tathatók ki az eredetileg koncipiált kölcsönhatások. Bizottságunk véleménye szerint a jövőben kiemelt szerepet fog kapni a nem-formális tanulás elismerésének további fejlesztése és intézményesítése, amely a hagyományos formális iskolai és képzési (közép, felső és felnőttoktatás) kereteken túl az egyre növekvő jelentőségű más tanulási szintek eredményeit indokolt intézményes formában is folyamatosan figyelemmel kísérni. Feltételezhetően a felnőttkori tanulás támogatásának kereteit megteremtheti azoknak a projekteknek a hálózattá formálása, melyek az informális és non-formális tanulás problematikájával, új tanulási programok indításával foglalkoznak. E folyamatba célszerű az MTA intézményeinek a jelenleginél célirányosabban és összehangoltabban bekapcsolódnia, s az általuk birtokolt jelentős szakmai tudással a programokban, mint tudás- és információforrások közreműködni.

– Ahhoz, hogy a tanulási aktivitás növekedjen, a bizottság javasolja egy olyan *új írás- és olvasásfejlesztési (alfabetizációs) program* megindítását, mely nem csak az iskolai képzés hiányosságainak pótlására, hanem a digitális írástudás, s ezzel a korszerű informatikai ismeretek fejlesztése mellett egy EU komfort felnőttkori nyelvtanulási program megindítását jelentené. Ennek alapvető szinterei azok az ismeretterjesztés és művelődés regionális és helyi szintjein működő önkormányzati, civil intézményei lehetnek, melyek képesek megteremteni non-formális és informális tanítás- tanulás lehetőségeit.

– Javasoljuk, hogy az Oktatási és Kulturális Minisztérium és a Szociális és Munkaügyi Minisztérium együttműködésére alapozva Magyarország csatlakozzék az OECD felnőtt kompetenciákat és képességprofilokat, valamint ezek munkapiaci megtérülését mérő, PIAAC elnevezésű programjához (*Programme for International Assessment of Adult Competencies*). A program a világ legjobb szakértőinek bevonásával – közös vállalkozásban – olyan releváns és megbízható információk előállítását teszi lehetővé, amelyre alapozva az oktatáspolitikai és a foglalkoztatáspolitikai együttesen ésszerűbb és hatékonyabb intézkedéseket hozhat az élethosszig tartó tanulás stratégiájának megvalósítására. Az erről szóló döntés azért sem halasztható, mivel a program elindult, és 2008. az utolsó év, amikor még a fejlesztésbe bekapcsolódhatunk – érdekeinknek és helyzetünknek megfelelően.

– Javasoljuk megvizsgálni, hogy a felnőttképzési törvény – nemcsak deklarált céljaiban, hanem egész szemlélete és tervezett konkrét döntései által – hogyan kezeli a felnőttoktatás-képzés ágazatait. Számol-e valamennyi felnőttoktatási-képzési ága-

zattal, vagy inkább kiemel, illetve elhanyagol felnőttoktatási-képzési területeket? Hogyan értelmezi a felnőttoktatás-képzés szerepét az egész életen át tartó tanulásban? Másrészt indokolt vizsgálni azt is, hogy az aktuális kormányzati intézkedések, illetve várható következményeik, miként felelnek meg a törvényben foglaltaknak?

– A foglalkoztatáspolitikának törekednie kell arra, hogy megszólítsa a jelenleg háttérbe szoruló rétegeket, a munkaerő-kínálat „tartalékait”. Ehhez kapcsolódóan a bizottság javasolja megvizsgálni azoknak az országoknak a gyakorlatát, ahol bevezették a munkavállalók jogosultságát évi meghatározott számú óra tanulásra (évi tanulmányi szabadság formájában). Figyelemre méltó azon országok (Franciaország, Olaszország, Portugália) gyakorlata, ahol hosszabb időszakra szóló munkavállalói és munkaadói megállapodások születtek annak érdekében, hogy a népesség jelentős arányú képzettségi deficitjét felszámolják.

– A bizottság a további munkák szempontjából indokoltnak tartja a munkaerő-piaci és oktatási kutatások¹² egymásra vetítését, az életen át tar-

---

12 A kutatások területén a bizottság a következő témák kutatását tartja fontosnak:

– Az Európai Unió által ajánlott nyolc kulcskompetencia és a magyar munkaerőpiac összefüggéseinek vizsgálata, s ehhez kapcsolódóan a felnőttkori tanulás és az önmagáért felelősséget vállalni tudó aktív állampolgár összefüggéseinek vizsgálata.

– Indokolt társadalmi és szakmai szempontból egyaránt olyan, a hazai viszonyok változásait elemző karriermodell-kutatások megindítása, amelyek vizsgálják és értékelik a piacépes kompetenciák eddigi tervezését és bevezetését. Ez hozzájárulhatna a hazai tanulási pályák kiszélesítéséhez, a képzési útvonalak közötti átjárások kimunkálásához, és az egyénre szabott, személyes pályatanácsadás intézményesítéséhez. Egy ilyen rendszer elérhetővé tétele állampolgári jogon, az olyan új típusú információs rendszerek közötti kapcsolatot erősítené, mint a munkaügyi ügyfélszolgálat, az Országos Képzési Keretrendszer (OKKR) és kapcsolódhat az EU csatlakozást követően formálódó elismerési eljárások bevezetéséhez.

– A Tét problémakörét és az ehhez kapcsolódó nemzetközi és hazai progressziót bemutató ismereteket és módszereket a tanárképzés tartalmi és szervezeti megújítása során lényeges feladatként indokolt kezelni, mind a képzési követelmények, mind a képzési-tárgyi programok kialakítása során.

– A pedagógusképzés megújításának folyamatában olyan speciális modulok kialakításával célszerű a tantárgyi rendszert bővíteni, melyek a tanulási problémákkal (dislexia, diszgrafia) küszködő felnőttek segítéséhez, felzárkóztatásához teremti meg a módszertani alapokat.

– Figyelemmel kell fordulnunk a munkahelyi tanulás felé, melyről Magyarországon csak részlegesen vannak információink. A CVTS2-ben való magyar részvétel

tó tanulás NFT II-beli pozíciójának figyelemmel kísérését és erősítését, a beavatkozási pontok azonosítását, továbbá újabb kutatási programok kezdeményezését a tanulás és munkaerőpiac összefüggéseinek vizsgálatára. Ehhez kapcsolódóan javasoljuk az alapiskolai felnőttoktatás fellendítését célzó oktatáspolitikai program kidolgozását, a közművelődés felnőttoktatási, felnőttképzési funkcióinak áttekintését, működő programjainak elemzését, valamint a közművelődési funkció és intézményrendszer szerves beillesztését egy Tét-stratégia keretei közé.

– A bizottság javasolja a kormánystratégia ismételt, vissza-visszatérő elemzését abból a szempontból, hogy a dokumentumaiban rögzített elvekhez és az ott tervezett politikai döntésekhez miként illeszkednek az életen át tartó tanulás felteleteit, programjait is érintő kormányintézkedések. A jelenleginél lényegesen nagyobb szerepet kellene adni a civil szektornak, mint lehetséges szereplőnek, potenciális fejlesztési és mozgósító tényezőnek, erősítve a tanulást szolgáló civil kezdeményezéseket. Esetükben van a legnagyobb fogékonyság van az újra, a kísérletezésre, ahol az erőforrások mozgósíthatósága is rugalmasabb, mint kormányzati szinten. Ez a megközelítés az EU progresszív törekvéseivel kompatibilis, s módot ad olyan kezdeményezésekre, melyek a jelenlegi keretekben ma még nincsenek jelen – például az önkéntes szektorban szerzett tudások elismerése témájában, a 3. kor kezelése ügyében – azokon a pontokon, amire a kormányzat figyelme, energiája nem terjedhet ki és ahol a legtöbb esélye van annak, hogy az állampolgárok a saját képükre szabják a tanulást, annak közösségi formáit. Felvethető az is hogy *civilek* értékeljék évenként, független jelentésben, milyen tanulási lehetőségek vannak az országban, és évente milyen előrelépés történik, mely tevékenységhez az MTA adhatna szakmai keretet, segítve és elismerve e szervezetek munkáját, példát mutatva a *társadalmi tanulás és tanítás* életünkön át ívelő rendszerének tudományos megalapozásával.

---

nagyleptékű statisztikát adott arról, hogy milyen nagy a mennyiségi elmaradás, de a munka világa, amely fő terepe a felnőttkori tanulásnak alig ismert, kevés a tudásunk arról, hogy miként tudnak élni a magyar munkavállalók a régóta meglévő tanulási jogosultságaikkal